

ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ НА БУКОВИНІ В ХІХ СТОЛІТТІ

Ярина ВИШПІНСЬКА (Чернівці)

У статті розглянуто досвід становлення і розвитку музичної освіти на Буковині у ХІХ столітті крізь призму формування кваліфікаційних вимог до професійного рівня вчителів музики і співів у процесі викладання музично-естетичних дисциплін у навчальних закладах краю.

В статтє рассмотрен опыт становления и развития музыкального образования на Буковине в ХІХ столетие через призму формирования квалификационных требований к профессиональному уровню учителей музыки и пения в процессе преподавания музыкально-эстетических дисциплин в учебных заведениях края.

Ключові слова: музична освіта Буковини, предмети «Музика» і «Співи», професійний рівень учителя музики.

Постановка проблеми. Формування професійних компетенцій учителів музики, розробка критеріїв вимог до професіограми майбутнього фахівця, необхідність вдосконалення як музично-виконавських, так і психолого-педагогічних знань, умінь і навичок завжди були актуальними для підготовки музично-педагогічних кадрів. Першочерговим завданням вузу на сьогодні стає створення розгалуженої системи із забезпечення майбутніх спеціалістів відповідною кваліфікаційною підготовкою щодо оволодіння ними фаховими якостями і вимогами, які відповідають сучасним критеріям планування, ведення та реалізації музично-освітньої та виконавської практики в урочній і позакласній музично-просвітницькій та виховній діяльності вчителя музики в ЗНЗ.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання професійного становлення педагогічних працівників на Буковині у ХІХ – на початку ХХ ст. розглядалися у працях Л. Кобилянської, І. Ковальчук, Я. Мельничук, О. Пенішкевич, І. Петрюк, І. Хілька, однак аспекти вдосконалення їх музично-педагогічної підготовки як комплексу освітньо-кваліфікаційних компетенцій були досліджені недостатньо. Ці обставини й визначили спрямування наукових пошуків автора зазначеної статті.

Мета даної статті полягає у здійсненні порівняльного аналізу оволодіння професійними навичками вчителів музики і співів у процесі викладання профільних музично-естетичних дисциплін у навчальних закладах краю досліджуваного періоду із сучасним станом формування освітньо-кваліфікаційних вимог до педагогічних працівників музично-педагогічної галузі.

Виклад основного матеріалу. Проблеми формування вчителя як особистості і професіонала були провідними парадигмами в історії освітньої діяльності учительської семінарії на Буковині (остання третина

XIX – початок XX ст.). Однією з складових фахового формування педагогічних кадрів була музична освіта, що виступала важливим компонентом педагогічної майстерності вчителів.

Оглядаючи передісторію формування педагогічної освіти на Буковині, зауважимо, що оволодіння вчителями музично-виконавською (вокально-хоровою) майстерністю входило до обов'язкової підготовки педагогічних кадрів в учительських препарандах. Згідно з навчальним планом учительської препаранди за 1862 р., яка діяла при православній зразковій головній школі в м. Чернівцях, церковний спів входив до обов'язкового переліку навчальних дисциплін. Його студіювання тривало протягом двох років, тобто охоплювало повний навчальний курс та складало 2 години навчального часу на тиждень [7, арк.15,15зв.].

Поштовхом до покращення рівня фахової підготовки вчителів у Австро-Угорщині було прийняття у травні 1869 р. державного закону, згідно з яким музика і співи стали обов'язковими предметами в учительських семінаріях.

З початком шкільного 1870-1871 н. р. в Чернівцях була заснована державна учительська семінарія – чоловіче відділення, а у 1872 р. відбулося відкриття жіночого відділення. Серед рекомендованого переліку обов'язкових предметів, затвердженого Міністерством освіти і віросповідань від 19 липня 1870 р. № 7033, навчальний план формували наступні дисципліни: релігія, наука виховання і викладання, німецька мова, математика, натуральна історія, природничі науки, географія, історія і вітчизняне законодавство, наука сільського господарства, письмо, малювання, креслення, *музика* та фізкультура. Необов'язковий комплекс дисциплін включав: другу крайову мову, *гру на клавирі та органі*, методику навчання сліпих, глухих та недорозвинутих дітей [10, с.186-188; 5, арк.13,15-16].

Предмет «Музика» формували наступні обов'язкові складові – навчання співу та гра на скрипці. Метою цієї дисципліни було *здійснення освітньої підготовки вчителя співу для народної школи*, яка включала в себе вироблення здатності розуміти та керувати багатоголосим хором. Головним засобом було вивчення народних пісень. Навчання співам здійснювалося на основі використання нотної системи. Щодо гри на скрипці вимагалось вироблення здатності користуватися скрипкою під час уроків співів. Заняття інструментальним виконавством носило диференційований характер, група формувалася щонайбільше з 10 осіб. Вихованці IV курсу проводили під наглядом учителя музики пробні уроки з предмету «Співи» у школі вправ [5, арк.15]. Крім того, обов'язковою складовою змісту уроків музики і співів в учительських семінаріях було введення основних понять із загального музикознавства, науки про гармонію та історії музики. Навчання вихованців, згідно з

приписами навчального плану, необхідно було супроводжувати методичними вказівками про методику навчання співу, що становила шість навчальних годин на тиждень [14, с. 204]. Досить скупі свідчення у прийнятому за основу навчальному плані у Чернівецькій чоловічій педагогічній семінарії стосовно мети музичних занять уточнюють вказівки, внесені Міністерством освіти і віросповідань в організаційний статут установ для вчителів і вчительок за 1874 рік. Зокрема, § 29 містив розширене визначення мети викладання гри на скрипці у закладах педагогічної освіти. Були вказані наступні положення: навчання впевненому і коректному використанню скрипки на уроках співів у державних народних школах; розвиток навички утворення звуку і ведення смичка, гра інтервалів, вміння настроювати інструмент; ознайомлення з різною технікою ведення смичка; виконання мелодичних вправ, дуетів і терцетів; розучування народних, шкільних і церковних пісень. Обов'язковою складовою уроків практичної гри на скрипці було надання вчителем музики методичних вказівок з використання скрипки на уроках співів у державній громадській школі [14, с. 203].

Засвоєння навчального матеріалу з музики і співів в учительських семінаріях відбувалося наступним чином: перший і другий навчальний рік були присвячені налагодженню і вдосконаленню умінь вихованців володіти голосом і слухом, розвитку їх вокально-хорових навичок, накопиченню знань у галузі гармонії, теорії музики і музичної літератури. На третьому курсі обов'язковою складовою занять вихованців було спостереження практичних уроків учителя співів у структурних підрозділах навчального закладу (школі вправ), а на четвертому курсі відбувалася педагогічна практика з предмету «Співи» у початкових школах семінарії. Необхідною умовою проведення музичних занять була вимога виховання музичних смаків учнів на всіх етапах навчання співам [14, с. 204]. Крім того, з першого курсу слухачі семінарії відвідували уроки з гри на музичних інструментах.

На момент організації навчального закладу відбулося й укомплектування професорсько-викладацького складу. На посаду учителя співів до учительської семінарії у 1870 р. був запрошений професор теології і музики, композитор, педагог, визначний громадсько-культурний діяч періоду національного відродження на Буковині – Ізидор (Сидір) Іванович Воробкевич. Місце викладача скрипки отримав приватний вчитель Вільгельм Руст [8, с. 77]. Пізніше викладацький корпус учителів музики поповнили викладачі фортепіано Ігнац Хавелік та Антон Кужеля [4, арк. 8,12].

Зазначимо, що оволодіння такими спеціальними музичними предметами, як гра на скрипці і фортепіано, було внесене навчальним планом до обов'язкових предметів [4, арк. 8,12]. На 1879/80 н. р.

припадає запровадження гри на органі для римо-католицької і протестантської молоді. З 1882 р. гра на органі стає обов'язковим предметом для всіх слухачів чоловічого відділення учительської семінарії. Наука гри на фортепіано та навчання церковного співу для студентів православного віросповідання вноситься навчальним планом у 1882/83 н. р. до обов'язкових предметів [9, с. 209; 6, арк. 16]. Поступове насичення навчально-виховного процесу предметами музично-естетичного циклу у 70-90 –х рр. ХІХ ст. створювало позитивні умови для підвищення якості музичної освіти в педагогічній семінарії.

Про високий рівень викладання музично-естетичних предметів в учительських семінаріях свідчать, зокрема, й вимоги до складання кваліфікаційного іспиту для бажаючих отримати або підтвердити місце учителя музики або співів в учительських семінаріях та закладах середнього шкільництва (гімназіях, реальних гімназіях і школах), затвердженого Міністерством освіти і віросповідань від 21 серпня 1871 р. [12, с. 287]. З цією метою у 1871/1872 н. р. були створені педагогічні кваліфікаційні комісії з присвоєння звання вчителя музики і співів у Празі, Відні та інших містах імперії, відповідно до потреб у заснуванні у королівствах і краях Австро-Угорщини чоловічих і жіночих педагогічних семінарій [13, с. 119]. Кваліфікаційний іспит для вчителів повинен був допомогти встановити чи кандидат має необхідну теоретичну і педагогічну освіту, а також необхідні мистецькі здібності з музичного фаху [12, с. 288]. Для перевірки загальної освіти екзаменованого були розроблені наступні вимоги:

- кандидат повинен був оперувати достатніми знаннями і володіти мовою викладання;

- мати такі знання з дидактики і педагогіки, які забезпечили б правильність навчання і викладання музики;

- володіти науковими знаннями у галузі гармонії та історії музики, бути обізнаним щодо найвідоміших подій у царині музичної літератури;

- вільно користуватися науковими й практичними знаннями і навичками стосовно процесів звуковидобування (будова голосового апарату чи конструкції інструментів), що стосувалося вибраного ним фаху.

Якщо кандидат мав намір екзаменуватися на посаду вчителя гри на органі, він повинен був ще продемонструвати свої знання щодо основ простого і подвійного контрапункту та мистецтва фуги [12, с. 288].

Для учителів співів необхідним було продемонструвати наступні вміння: проспівати просту пісню *a vista* (з аркуша) і прочитати її у найуживаніших ключах (скрипковому, сопрановому, альтовому, теноровому і басовому); правильно і вдало виконати фортепіанний супровід до пісні; презентувати і втілити навчальне завдання на

практиці, а також підтвердити здатність уміння керувати багатоголосим хором.

Для кандидатів на посаду вчителя гри на скрипці, органі чи фортепіано вносилися наступні вимоги. Бажаючий повинен був володіти: достатньо високою технічною вправністю у грі на інструменті та навичкою самоаналізу щодо використання відповідного елемента під час гри; впевненістю у виконанні легких музичних творів з аркуша (*a vista*) і вміння їх транспонувати; концертним виконанням музичного твору, що його кандидат повинен був підготувати в якості домашнього завдання; продемонструвати і втілити навчальне завдання у практичній діяльності – навчанні учня. Додатково вносилися ще вимоги і до бажаючих отримати кваліфікацію *учителя гри на органі*, згідно з якими необхідно було цілковито безпомилкове виконання цифрованого басу з листа; вміння скласти прелюдію чи фугу на задану тему [12, с. 288-289].

Кваліфікаційний іспит складався з трьох етапів: домашнього завдання, усного випробування та виконання музичного твору. Домашнє завдання передбачало підготовку екзаменованим двох питань з наступних галузей музичної освіти, а саме: орієнтуватися у дидактично-педагогічних принципах викладання музики і співу; мати ґрунтовні знання з гармонії, історії музики та музичної літератури; володіти теоретичними і практичними знаннями відносно принципів звуковидобування і звуковедення в музиці (людського голосу і музичного інструменту). Для бажаючих отримати дозвіл на викладання гри на органі необхідною умовою домашнього завдання було продемонструвати знання основ простого і подвійного контрапункту та мистецтва створення фуги. При умові подання кандидатом до кваліфікаційної комісії власного музичного твору чи доповіді на тему, що стосувалася предмету, який екзаменувався, члени комісії мали право вирішити на власний розсуд, чи може надане замінити одне чи обидва з домашніх завдань. Кандидати, які бажали отримати дозвіл на викладання гри на скрипці, органі чи фортепіано у закладах освіти учителів, крім письмових робіт виконували й іншу частину домашнього завдання, що складалася з виконання музичного твору, який попередньо був обумовлений комісією та вимагав бути вивченим та представленим кандидатом. На виконання цих завдань екзаменованому давали певний термін часу.

Усний іспит передбачав включення у себе запитань з усіх галузей музичної освіти. Пробне виконання передбачало концертне інтерпретування підготованого кандидатом музичного твору, зазначеного комісією (вокального чи інструментального). Після закінчення іспиту, комісія у разі успішного складання випробування надавала кандидату свідоцтво, де були вказані його повне ім'я, мова

викладання та оцінки за кожний етап кваліфікаційного іспиту із зазначенням загального рівня екзаменованого, що відповідав наступним критеріям, як «придатний» чи «придатний з відзнакою». Допуск на викладання предмету «Співи» був дійсний для середніх шкіл і гімназій, а допуск на викладання гри на скрипці, органі чи фортепіано стосувався виключно педагогічних семінарій [12, с. 289-291].

У порівнянні із сьогоднішнім більшість вимог до оволодіння професійно-педагогічними компетенціями вчителями музики і співів у ХІХ ст. становить для сучасних фахівців певні труднощі. Насамперед маємо на увазі: вміння вільного прочитання музичного тексту з аркуша, складання завдань із створення подвійного контрапункту та поліфонічного твору на задану тему, вміння підбирати на слух, знати механіку і будову інструментів, володіти практичними навичками роботи із багатоголосим хоровим колективом.

Спільними критеріями до формування професіограми вчителів музики як минулого, так і сучасності виступають такі положення:

- навчання учнів різним видам музичної діяльності, ключовим з яких є хоровий спів, освоєння музичної грамоти;
- пояснення нового матеріалу способом, доступним для учнів певного віку, а також із урахуванням їхніх індивідуальних особливостей;
- контроль над засвоєнням музичного матеріалу, чистоти інтонування пісень, формування вокально-хорових здібностей учнів;
- допомога в розкритті творчого потенціалу, здібностей і можливостей учнів у музикуванні та вокальній діяльності;
- вивчення індивідуальних особливостей учнів конкретного віку для ефективного психолого-педагогічного впливу на них;
- побудова навчання на основі знання загальних вікових і психолого-педагогічних закономірностей розвитку дітей;
- участь у формуванні особистості учня, його музичної культури та духовності на основі фольклорних джерел і традицій, зразків вітчизняної та зарубіжної класичної музики;
- проведення виховної та музично-просвітницької роботи з дітьми;
- розвиток в учнів прагнення до освоєння нових знань;
- організація позакласних групових музично-виховних заходів, проведення хорових конкурсів, фестивалів, театралізованих дійств тощо;
- пояснення соціальних умов і явищ, інформування про події культурно-мистецького життя країни, регіону, району, міста чи села;
- складання тематичних і поурочних планів;
- оформлення документації (журналів, звітів) [2, с. 61].

Зазначимо, що у досвіді розвитку музичної освіти на Буковині в ХІХ ст. вчителі мали право вільного комплектування навчального матеріалу з предмету «Співи»: введення пісень, знань з музичної грамоти тощо;

проте необхідним було дотримання встановлених Міністерством освіти і віросповідань вимог до об'єму знань учнів з музичної грамоти і практичних навичок володіння хоровою майстерністю відповідно для кожного класу народної школи. Це безпосередньо співпадає із сучасними положеннями, які утворюють такі складові професіограми вчителя музики, як:

- виявлення інтересів і схильностей учнів для адекватного підбору програм і методів навчання, (школи або класи з поглибленим вивченням музики);

- участь у розробці й упровадженні освітніх, навчальних програм [2, с. 61].

Крім того, вчителів музики необхідно володіти наступними здібностями, що забезпечуватимуть успішність виконання професійної діяльності: викладацькі, організаторські, ораторські, вербальні здібності; комунікативні здібності; добре розвинена пам'ять, високий рівень розподілу уваги; психічна й емоційна врівноваженість; музично-виконавські здібності й уміння, до яких відносимо:

- створення професійного інструментального супроводу;
- навички підбору на слух та написання вокально-інструментальної партитури для дитячого колективу;
- володіння голосом, культурою співу;
- диригентські вміння й організаційно-методичні здібності у роботі з дитячим хоровим колективом;
- художньо-творча ініціатива;
- навички створення і запису фонограм;
- прояв емпатії (здатності до співпереживання);
- загально-педагогічна та спеціально-методична підготовка [2, с. 62].

Перевагами у формуванні сучасної моделі оволодіння фахівцями психолого-педагогічними здібностями виступають такі положення: навички роботи з дітьми; уміння зацікавити своїм задумом, повести за собою; високий ступінь особистої відповідальності; самоконтроль і врівноваженість; терпимість, неоцінне ставлення до людей; інтерес і повага до іншої людини; прагнення до самопізнання, саморозвитку; оригінальність, спритність, різнобічність інтересів; тактовність; цілеспрямованість; артистизм; вимогливість до себе та інших; спостережливість (аналіз тенденцій у розвитку дитини, формуванні її вмінь і навичок, зародженні потреб та інтересів).

Розробляючи професіограму майбутнього вчителя музики необхідно звертати увагу на формування таких його якостей, як потреба в систематичному художньому вихованні й самоосвіті, становлення широкого мистецького кругозору, уміння усвідомленого сприйняття, аналізу об'єктів музично-естетичної дійсності, розвинений естетичний

смак, високий рівень художньо-творчих здібностей [11, с.36]. Поєднання спеціальних і музично-педагогічних вимог до створення кваліфікаційної карти вчителя музики, з урахування досвіду розвитку музичної освіти на Буковині у ХІХ ст., стане підґрунтям для професіоналізації музично-педагогічних характеристик майбутнього вчителя музики і музичного мистецтва у діяльності сучасних загальноосвітніх навчальних закладів України.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи зазначимо, що такі високі вимоги щодо кваліфікації учителів музики і співів ґрунтувалися на загальному професійному рівні розвитку музичної освіти в Австро-Угорській імперії та її краях. Випускники учительських семінарій розглядалися урядом як найбільш підготовлені спеціалісти для поширення початкової музичної освіти в народних масах. Тому музичне навчання стало обов'язковим для кожного семінариста. Семінарії готували не тільки вчителів для народних шкіл, але ще й дали масу регентів і канторів, які займали місця органістів в церквах, ставали керівниками-диригентами різноманітних співочих союзів і товариств. Це свідчить про значний кваліфікаційний рівень теоретико-практичних і дидактичних знань учителів музики і співів. Перспективи подальших наукових пошуків умотивовані дослідженням викладання музично-естетичних дисциплін у навчальних закладах Буковини на початку ХХ століття.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Альбрехт Е. Музыкальное образование в Европе и преподавание музыки в школах [Б.м., 1890?]. – 37 с.
2. Вишпінська Я. М. Готуємось до професії вчителя музики (Вступ до спеціальності) : навч. посібник / Я. М. Вишпінська. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 112 с.
3. Вишпінська Я. М. Музична освіта Буковини : досвід, тенденції, перспективи : навч. посібник / Я. М. Вишпінська. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 264 с.
4. Державний архів Чернівецької області. – Ф.211, оп.1, спр.1394. – Список учительського состава педагогического училища гор. Черновцы за 1878/1879 год.- 1878. – 14 арк.
5. Державний архів Чернівецької області. – Ф.211, оп.1, спр.196. – Переписка с Министерством культов и просвещения об обсуждении учебного плана педагогических училищ, полученного от Министерства и о порядке проведения учительских экзаменов. – 1871. – 19 арк.
6. Державний архів Чернівецької області. - Ф.211, оп.1, спр.2085.- Переписка с Министерством Культов и Просвещения и дирекцией педагогического училища гор. Черновцы о введении преподавания музыки, о выплате жалования учителям за преподавание в школе слепых и по другим вопросам касающимся училища. – 1883-1904. – 123 арк.
7. Державний архів Чернівецької області. – Ф.3, Краевое управление Буковины, гор. Черновцы. - оп.2, спр.3968. – Переписка с намесничеством Австрии об обмене школьных программ. – 1862-1863. -63 арк.
8. Карбулицький І. Розвій народного шкільництва на Буковині. – Вашківці, 1907. – 148 с.
9. Кобилянська Л. І. Еволюція процесу професійної підготовки вчителів для народних шкіл Буковини (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.) / Л. Кобилянська // Підготовка педагогічних

кадрів і діяльність навчальних закладів нового типу в системі національної освіти: досвід і перспективи розвитку : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. – Чернівці : Прут, 1998. – Ч.1. – С.206-210.

10. Пенішкевич О. І. Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок XX ст.) : Монографія / . – Чернівці: Рута, 2002. – 520 с.

11. Петрова И. В. Вопросы эстетической подготовки будущего учителя. – Казань, 1976. – 298 с.

12. Распоряжение министра богочестия і просвещения з дня 21 септя 1871 года, котрым обьвещаея предпись о испьтах кандидатов учительства пеня вь школах для образования учителей, потом игры на скрипце, органах и фортепяне в заведениях для образования учителей // Вестник законов державных – Відень. – Ч. XI. - № 107. – 1871. – 439 с.

13. Erlass des Ministers für Kultus und Unterricht vom 21 August 1871 (№ 5602), an sammtliche k. k. Landesschulbehorden, betressend die Prufungen der Kandidaten für das Musiklehramt.- s. 119-120 // Handbuch der Volksschulgesetze für die im k. k. Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. – Wien, 1874. – Heft I. – 248 s.

14. Handbuch der Volksschulgesetze für die im k. k. Reichsrathe vertvetenen Königsreiche und Länder. II Helf. (Abgeschossen nach dem Stande der Gesetzgebung mit Ende Mai 1874). – Wien : Im k. k. Schulbucher-Verlage, 1875. – 260 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вишпінська Ярина Маноліївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Коло наукових інтересів: становлення і розвиток музичної культури й освіти Буковини, професійно-педагогічна підготовка вчителів музики для загальноосвітніх навчальних закладів.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ

Олексій ГОРА (Кіровоград)

У статті розглянуто інтегровану діагностичну методику виявлення рівня сформованості національної ідентичності та її компонентів: когнітивного, конативного та афективного. Проаналізовано рівні сформованості національної ідентичності у студентів ВНЗ.

В статтє рассмотрена интегрированная диагностическая методика выявления уровня сформированности национальной идентичности и ее компонентов: когнитивного, конативного и аффективного. Проанализированы уровни сформированности национальной идентичности у студентов вуза.

Ключові слова: національна ідентичність, когнітивний, конативний та афективний компоненти, діагностична методика, опитувальник.

Постановка проблеми. Становлення демократичних засад української державності та розвиток громадянського суспільства потребують адекватних змін навчально-виховної роботи професійної школи. Розвиток українського суспільства не може відбуватися успішно без формування зрілої громадянської позиції особистості. Тому на освіту взагалі, і вищу освіту зокрема, покладається важливе завдання виховання національно свідомої молоді, патріотично налаштованої до свого народу і Батьківщини.